

§ 1.4. Позбавлені батьківщини. Депортація кримських татар

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як вплинула депортація кримських татар у 1944 році на долю цього народу та його сучасні стосунки з іншими мешканцями Криму?

Основні поняття, ідеї: депортація, геноцид, примусове переселення, спецпереселенці, переселенці, ностальгія, історична батьківщина, репатріація, реадаптація

ХРОНОЛОГІЯ ПОДІЙ

18–20 травня 1944 р.	Початок депортації кримських татар; упродовж 1944–1945 рр. з Криму депортовано більше 300 тис. мешканців, з них — більше 200 тис. кримські татари; до 1 жовтня 1948 р. на спецпоселення додатково вислано 7 219 осіб.
28 листопада 1948 р.	Президія Верховної Ради СРСР приймає Указ «Про карну відповідальність за втечі з місць обов'язкового та постійного проживання осіб, виселених у віддалені райони СРСР в період Великої Вітчизняної війни», який встановлював, що депортовані, розміщені у спецпоселеннях довічно, за втечу каралися 20 роками таборів.
28 квітня 1956 р.	Спецпереселенці з Криму звільнені від адміністративного нагляду, але з них не зняли звинувачення у зраді батьківщини та залишили заборону на повернення в Крим.
Друга половина 1950-х років	Зародження національного руху за відновлення прав кримськотатарського народу.
5 вересня 1967 р.	Указ Президії ВР СРСР щодо реабілітації кримськотатарського народу, який не розглядав питання щодо права на повернення. Початок повернення перших родин кримських татар на батьківщину.
1967–1977 рр.	577 родин кримських татар повернулися в Крим.
20 червня 1987 р.	Багатотисячні акції кримських татар у Москві з вимогою права на повернення у Крим.
14 листопада 1989 р.	Прийняття Декларації Верховної Ради СРСР «Про визнання незаконними та злочинними репресивних актів проти народів, які зазнали примусового переселення, та забезпечення їхніх прав». Початок масового повернення депортованих в Крим.
2011 р.	В АР Крим мешкає більше 250 тис. кримських татар. За межами України залишається близько 100–120 тис. депортованих кримських татар та їхніх нащадків. Більшість з них проживає в Узбекистані, Росії, Таджикистані, Киргизії.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–3

* Ознайомтеся з Постановою про примусове виселення кримських татар з Криму (Джерело 1), думкою історика Гульнари Бекірової (Джерело 2) та повідомленням про хід переселення (Джерело 3). Якими були офіційні причини депортації кримськотатарського народу?

* За документами наведеними у параграфі визначте:
- масштаби депортацій (скільки людей планувалося та було фактично депортовано),
- напрямки депортацій (в які регіони переселяли кримських татар),
- умови та організацію процесу переселення (майно, харчування, житло, транспорт, медичне забезпечення)?

► 1. Офіційний документ**Постанова Державного комітету оборони СРСР
11 травня 1944 року**

В період Вітчизняної війни багато татар зрадили Батьківщину, дезертирували з лав Червоної армії <...> переходили на бік ворога, вступали до сформованих німцями добровольчих татарських збройних частин <...> вирізнялися своїми звірячими розправами щодо радянських партизан <...> допомагали німецьким окупантам <...> активно співпрацювали з німецькою окупаційною владою <...> німці засилали їх у тил Червоної Армії як шпигунів та диверсантів <...> вони вели роботу з підготовки насильницького відокремлення Крима від Радянського Союзу <...>.

Враховуючи викладене вище, Державний комітет оборони постановляє:

1. Усіх татар виселити з території Криму та поселити їх на постійне проживання у якості спецпоселенців в районах Узбецької РСР.

2. Встановити такий порядок і умови виселення:

а) дозволити спецпереселенцям взяти з собою особисті речі, одяг, побутовий інвентар, посуд та продукти у кількості до 500 кг на сім'ю. Майно,

споруди, господарські будівлі, меблі та присадибні землі, що залишаються на місці, приймаються місцевими органами влади.

г) Наркомздор'я СРСР виділити на кожен ешелон зі спецпереселенцями одного лікаря та дві медсестри з відповідним запасом медикаментів та забезпечити медичне і санітарне обслуговування спецпереселенців у дорозі; забезпечити всі ешелони зі спецпереселенцями щоденно гарячим харчуванням та окропом.

3. Зобов'язати секретаря ЦК КП(б) Узбекистану т. Юсупова:

а) прийняти та розселити в межах Узбецької РСР 140–160 тис. осіб спецпереселенців — татар, скерованих НКВС СРСР з Кримської АРСР.

Видачу спецпереселенцям борошна, круп та овочів протягом червня-серпня цього року здійснювати безкоштовно, як розрахунок за отриману від них на місцях сільськогосподарську продукцію та худобу.

Постанова №5859-сс Державного комітету оборони СРСР від 11 травня 1944 року про виселення з території Криму татар та їх спецпоселення в Узбецькій РСР (за підписом Голови Державного комітету оборони Й. Сталіна)// Російський державний архів соціально-політичної історії, ф. 644, оп. 1, спр. 252, арк. 137–144. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Sections/Crimea_60/photos_03.php?1#photo

► 2. Погляд дослідника. Гульнара Бекірова

Не дивлячись на те, що з часів депортації кримськотатарського народу пройшло більше ніж 60 років, і сьогодні залишається відкритим питання: що це було — надана війною нагода очистити Крим від

кримських татар, проблема, яка походить ще з часів царської Росії, акт помсти чи продуманий геополітичний крок? <...>

Проте, знаючи воістину маніакальну жадобу вождя до пошуку винуватців — як серед окремих громадян, так і серед цілих народів, то депортація як акт помсти не видається вже такою малоймовірною. Водночас є, здається, і цілком раціональне пояснення. Депортації народів здебільшого носили характер прикордонних «зачисток» — окрім кримських татар із місць постійного проживання було депортовано низку мусульманських і тюркських народів, що на тлі напружених взаємостосунків СРСР та Туреччини (Сталін не виключав війни з нею) виглядало цілком логічно — основний удар прийшовся саме по народах, які Сталін відносив до потенційних «попутчиків» Туреччини.

Гульнара Бекирова. Крымские татары. 1941–1991 (Опыт политической истории) / Том I. Симферополь : Издательский дом «Тезис», 2008. — 480 с. — С. 90–91.

► 3. Офіційний документ

Повідомлення Л.Берії Голові Держкомітету оборони Й. Сталіну

4 липня 1944 р. НКВС СРСР доповідав, що виселення з Криму спецпереселенців — татар, болгар, греків, вірмен — закінчене. Усього було виселено 225 009 осіб, у тому числі татар — 183 155 осіб, болгар — 12 422, греків — 15 040, вірмен — 9621, німців — 1119, а також інопідданих — 3652.

Усі татари до місць розселення прибули і розселені в областях Узбецької РСР — 151 604 осіб, в областях РРФСР — 31 551 осіб. Болгари, греки, вірмени і німці в кількості 38 802 осіб перебувають у дорозі в Башкирську АРСР, Марійську АРСР, Кемеровську, Молотовську, Свердловську, Кіровську області і Гур'ївську область Казахської РСР. 3652 особи іноземців для розселення скеровані до Ферганської області Узбецької РСР. Усі прибулі спецпоселенці розміщені в задовільних житлових умовах. Значна кількість розселених спецпереселенців татар залучені до роботи в сільському господарстві — у колгоспах і радгоспах, на лісорозробках, на підприємствах і будівництві. При проведенні операції з виселення на місцях і в дорозі пригод не було.

Повідомлення Л.Берії Голові Держкомітету оборони Й. Сталіну про виселення татар, болгар, греків, вірмен із Криму // Коммунист. — 1991. — №3. — С. 109.

► 4. Фотодокумент

Кримські татари, яких виселили з рідинами з Криму. Станція Усть-Лабінськ, Краснодарський край, 1968 р.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kirimtatar.com/Archive/ukaz1967.html>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 4–6

★ Уважно розгляньте фото (Джерело 4) та прочитайте спогади кримських татар про переселення (Джерела 5 і 6). Якими були соціальні характеристики депортованих татар (їхній вік, стать, рід занять, рівень достатку тощо)?

★ 2. Порівняйте опис умов перевезення та облаштування татар, що наведені у спогадах очевидців (Джерела 5 і 6) з інформацією в офіційних документах (Джерела 1 і 3). Яким свідченням можна довіряти більше і чому?

★ Порівняйте звинувачення на адресу кримських татар у колабораціонізмі з німецькими окупантами (Джерело 1) та свідчення депортованих кримських татар про їхніх родичів, які загинули на фронтах Другої світової війни (Джерела 5 і 6). На вашу думку, чи достатньо обґрунтовані звинувачення щодо представників кримськотатарського народу і наскільки справедливим було покарання?

★ Як ви вважаєте, чи за вчинки окремих людей повинен відповідати весь народ?

► 5. Свідчення очевидця. Мелія Османова

...18 травня 1944 року, у ході спецоперації військ НКВС, я та члени моєї сім'ї, а також усі наші сусіди та односельці, що мешкали у селі Дуванкой, були насильно виселені з території Криму. На заслання нас везли в товарних вагонах, у яких раніше перевозили військовополонених, і після того, як ми сіли у вагон, нас одразу обліпили воші. У дорозі ми перебували 19 днів, запам'яталися тиснява, задуха вагону, страх перед конвоїрами і, голод (хоча дітям віддавали останній шматок).

Через 19 днів ми дісталися до станції Кугай Наманганської області Узбецької РСР. Поселили нас у польовому таборі серед полів бавовнику: глинобитні стіни, очеретяний дах, без вікон та дверей. Приміщення складалося з однієї кімнати, а сім'я там розмістилася не лише наша, а ще були сім'ї, не пам'ятаю скільки. Наступного дня усіх погнали в поле підгортати бавовник, тато втратив на війні ногу, тому працював на колінах. Їжі не було, в арику (зрошувальний канал) текла каламутна холодна вода, пили цю воду. Через спеку ми, діти, залишені без догляду, купалися в арику. Захворювання малярією, дизентерією косили людей. Я особисто була при смерті.

На маминого брата Меметова С. Джеліла прийшов папір, що пропав без вісті у боях під Красноперекопськом. Інший брат мами, Меметов Сеїтвелі, був на фронті, повернувся вже в Узбекистан. Сестра батька, Османова Уріє, випускниця Бахчисарайського медичного училища, загинула в Бахчисараї, рятуючи поранених. Брат батька Османов Сейдамет дійшов до Берліна і повернувся до Узбекистану близько 1947 року. Брат батька Османов Мамут теж воював і повернувся живим.

Із спогадів Мелії Османової, кримської татарки 1937 р. н. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kirimtatar.com/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=50&Itemid=403

► 6. Свідчення очевидця. Леннар Ібраїм оглу Тизиков

На момент виселення до складу нашої родини належали: бабуся, батько, мати, я, двоє братів і дві сестрички. На початку війни 1941 року були мобілізовані до Червоної Армії двоє моїх дядьків, вони так і не повернулися з фронту. <...> Нас зібрали на площі коло підвалу і протримали до вечора. Пізніше повантажили у вагони для худоби. У кожному вагоні було по 6 та більше родин. Спали просто на підлозі, усі люди завошивіли. Туалету і води для вмивання не було, годували

раз на добу. Померлих ховати не було можливості, їх тіла залишали вздовж дороги під час зупинок. Жодних лікарів чи медперсоналу в дорозі я не бачив. До Узбекистану доїхали за 18 днів.

Нашу сім'ю розмістили у кімнаті в бараку з місцем для вогнища на долівці, без грубки. Паливом не забезпечували, воду брали в арику, що тік через село. Жодних продуктів харчування нам не видавали. Жодних земельних ділянок теж не надавали. Наша сім'я позику від держави не одержала, але декотрі сім'ї отримали. Хто міг, той працював на колгоспних полях.

У перший рік проживання на засланні ми усією сім'єю захворіли малярією, від чого померли мої сестрички, а також бабуся. Захворювання серед кримських татар були масовими внаслідок невлаштованості побуту і недоїдання. Декотрі сім'ї вимерли повністю. Навчатися могли лише в узбецьких школах. Я вступив вчитися до російської школи через рік, коли наша сім'я переїхала до райцентру Учкопрюк Молотовського району. <...>

Із спогадів Леннара Ібраїм оглу Тизикова, кримського татарина, 1936 р.н. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kirimtatar.com/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=50&Itemid=403

ЗАВДАННЯ ► Джерела 7–8

★ Ознайомтеся зі змістом таємних офіційних повідомлень (Джерела 7 і 8). Порівняйте викладені у них факти зі спогадами депортованих татар (Джерела 5 і 6).

★ Встановіть, з якими проблемами зіткнулися депортовані кримські татари — у дорозі та на місцях поселення?

★ Як позначилися умови подорожі та проживання на долях кримськотатарських родин?

★ Що вас вразило найбільше в долі депортованих людей?

★ Ознайомтеся із визначенням поняття «геноцид». Чи можна вважати депортацію кримськотатарського народу актом геноциду? Поясніть свою позицію.

► 7. Офіційний документ.

м. Москва. Спецповідомлення
«Про випадки хвороб спецпереселенців
кримських татар в Узбекистані»

Цілком таємно. 17 липня 1944, №72604.
Заступнику наркома внутрішніх справ СРСР
комісару держбезпеки 2-го рангу
т. Чернишову

Останнім часом серед спецпереселенців — кримських татар в Узбецькій РСР значно зростає кількість випадків захворювання малярією та шлунково-кишковими хворобами. В окремих районах республіки захворювання серед спецконтингенту за своєю масовістю та інтенсивністю набули форму епідемії. <...> Причини поширення захворювань малярією серед спецпереселенців — це відсутність профілактичних заходів — знезараження осередків та хіно профілактики через відсутність акрихіну і хініну. Гострі шлунково-кишкові хвороби є наслідком вживання сирої води, немитих овочів та антисанітарного стану жител. Запобіжні заходи не здійснюються через відсутність бактеріофага <...>.

Заст. наркома внутрішніх справ УзРСР
підполковник держбезпеки Меєр

Таємне повідомлення // ДАРФ. — Ф. 9479. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 23–23 зв.

► 8. Офіційний документ

Заступнику народного комісара внутрішніх справ СРСР Комісару держбезпеки 2-го рангу т. Чернишову В. В.

Згідно з Вашим розпорядженням, я провів перевірку роботи з обслуговування спецпереселенців, розселених в Костромській області. Одягом та взуттям спецпереселенці не забезпечені, працюють у лісі босоніж. <...> У постачання спецпереселенців хлібом є перерви по 2–3 дні. Сім'ї спецпереселенців постачаються харчуванням нерегулярно, якість їжі незадовільна, хліб видають з розрахунку 150 гр. на особу. Зарплата не виплачується з червня цього року. Медобслуговування незадовільне. <...> Слід відзначити також відсутність у спецпереселенців постелі: ковдр, подушок, простирادل <...> що призводить до антисанітарії та сприяє вошивості <...>.

Заст. начальника відділу спец поселень
НКВС СРСР полковник держбезпеки Мальцев,
10 жовтня 1944 р.

Відповідь на офіційне розпорядження // ДАРФ. — Ф. 9479. — Оп. 1. — Спр. 157. — Арк. 51–55.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 9–11

- * Яку мету переслідувала радянська влада, вживаючи заходів, котрі перелічені у Джерелі 9?
- * Пригадайте, які географічні назви на території Криму, що походять з татарської мови, збереглися донині?
- * Розгляньте агітаційні листівки із запрошенням переселятися до Криму (Джерело 10) та інших областей. Чому влада заохочувала оселятися в Криму мешканців інших регіонів України? Які наслідки мали такі заходи?
- * Які суспільно-політичні процеси в СРСР активізували самовільне повернення татар на свою батьківщину (Джерело 11)? Чи могло подібне відбуватися упродовж 1945–1953 років?

вання татарських слів та назв. Провести особливу роботу з пояснення значення нових найменувань російських населених пунктів, залізничних станцій, рік, долин та інших позначень.

Із Постанови Кримського обкому ВКП(б) «Про перейменування населених пунктів, вулиць, окремих видів робіт та інших татарських позначень» // ДА АРК. — Ф. 1. — Оп. 1. — Спр. 2848. — Арк. 45–46.

► 9. Офіційний документ

Із Постанови Кримського обкому ВКП(б)

Обласний комітет ВКП(б) визнає, що питання про перейменування населених пунктів, рік, долин, вулиць та інших татарських позначень, з'ясувалося і що населення, яке прибуло до Криму, почало запроваджувати у побут ці назви. Низка керівних партійних і радянських працівників дуже часто самі вживають татарські слова і запроваджують їх у мовний обіг. Обласна і районна преса, не кажучи вже про стінгазети, а також різні листи та інструкції нерідко насичені татарськими назвами. Після того, як було здійснене перейменування населених пунктів, деякі працівники продовжують вживати старі назви. Вважаючи це неправильним і шкідливим, бюро обкому ухвалило:

1) Облвиконкому продовжити роботу з перейменування населених пунктів, залізничних станцій, рік, долин, окремих видів робіт та інших татарських позначень.

2) Зобов'язати райкоми партії вести рішучу боротьбу з усім татарським і не допускати вжи-

▶ 10. Листівки

Робітники і колгоспники! Починаючи з січня 1968 року проводиться переселення сімей в колгоспи і радгоспи Кримської, Миколаївської, Херсонської областей Української РСР

Гостинну зустріч готують переселенцям в південних областях України.

До місця вселення переселенці та їх майно (до двох тонн на сім'ю) перевозяться коштом держави.

Перед виїздом видається одноразова безповоротна грошова допомога в розмірі: на кожну сім'ю 50 карбованців, і на кожного члена сім'ї по 15 карбованців.

Кожній сім'ї надається окремий дво-трьохкімнатний будинок з господарськими будівлями. Вартість такого будинку до 3000 карбованців, 35 відсотків яких відноситься за рахунок державного бюджету, а решту сплачують переселенці протягом 10 років, починаючи з третього року після вселення.

З прибуттям на місце кожна сім'я одержить продовольчу допомогу.

Для зручності переселенці перед виїздом можуть здати місцевим заготівельним припасом картоплю, зерно, іншу сільськогосподарську продукцію і на підставі обмінних одержать рівноцінну продукцію в місцях поселення.

Сумлінно трудяться, вміло господарують хлібороби, тваринники, механізатори на землях півдня України. І серед них чимало наших земляків — посланців орденоносної Львівщини.

Про щасливе, заможне життя пишуть вони. «Ласкаво просимо, приїжджайте до нас, друзі!», — читаємо в їх листах.

Докладні довідки про умови і порядок переселення ви одержите в уповноваженнях з використання трудових ресурсів при міськрайвиконкомах, громадських уповноважених при селищних, сільських радах, будинково-

управліннях. Не гайте часу з оформленням документів на переселення!

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://tatkonvolut.at.ua/publ/tarih/garakova_z_pochinajuchi_z_sichnja_1968_roku_provaditsja_pereselelnja/6-1-0-94

► 11. Офіційний документ

Із листа Кримського обкому КПУ

Секретарю ЦК КПРС тов. Хрущову М. С.

Кримський обком партії просить Вас вийти з клопотанням до ЦК КПРС про заборону всім адміністративно висланим у 1944 р. повертатись і проживати на території Кримської обл.

У зв'язку з тим, що звільненим зі спецпоселень особам дозволяється проживати в будь-якій області СРСР без обмежень, деякі з них приїжджають у Крим і вимагають повернення відібраних у них під час виселення з Криму будівель і відшкодування вартості вилученого майна. Особисте майно виселених у 1944 р. було реалізоване, а прибуток спрямований на користь держави. <...>

<...> Враховуючи, що Кримська обл. є прикордонною і заселяти її колишніми спецпереселенцями небажано, вважаємо за необхідне:

1. Заборонити проживання в Кримській обл. всім особам, депортованим у 1944 р. з Криму і зараз звільненим із спецпоселень.

2. Усім звільненим із спецпоселень і вже прибулим до Криму рекомендувати виїхати на проживання до інших областей Радянського Союзу, а їх прохання щодо повернення відібраного під час виселення майна не задовольняти. <...>

Секретар ЦК КП України О. Кириченко

Із листа Кримського обкому КПУ секретареві ЦК КП України О. І. Кириченку про заборону депортованим у 1944 р. громадянам повертатися в Крим від 15 березня 1954 р. // ЦДАГОУ, ф.1., оп. 24, спр. 3614, арк. 1, 7–8.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 12–13

★ Прочитайте офіційні документи про заходи з повернення кримських татар на їх історичну батьківщину (Джерела 12 і 13).

★ Які права кримських татар було насамперед поновлено? Чому?

★ Які процеси в СРСР сприяли тому, що було офіційно визнано право кримськотатарського народу жити на історичній батьківщині?

► 12. Офіційний документ

Із Постанови Кабінету Міністрів СРСР від 24 липня 1991 року

З метою створення умов для організованого повернення кримських татар в Кримську... АРСР Кабінет Міністрів СРСР постановляє:

1. Рекомендувати урядам РРФСР, Української РСР, Казахської РСР, Узбецької РСР, Таджикицької РСР и Республіки Киргизстан утворити в кожній республіці в місцях компактного проживання кримських татар комісію з вирішення проблем, пов'язаних з поверненням кримських татар в Кримську АРСР <...>.

4. Встановити, що належні кримським татарам, які повертаються на правах приватної власності житлові будинки та господарські споруди можуть бути передані за їх бажанням місцевим радянським органам з відшкодуванням власності <...>. Особи, які здали квартири за попереднім місцем проживання <...> мають право на отримання грошової компенсації на придбання чи побудову індивідуального чи кооперативного житла, купівлю квартир <...>.

6. Рекомендувати Кабміну Української РСР та Раді Міністрів Кримської АРСР:

забезпечити виділення тим, що організовано повернулися до Кримської АРСР на нове місце проживання кримським татарам, земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, надання кредитів на індивідуальне житлове будівництво та облаштування, безперешкодне придбання будинків (квартир) <...>.

Із Постанови Кабінету Міністрів СРСР «Про організоване повернення кримських татар до Кримської АРСР та гарантії для їх облаштування» від 24 липня 1991 р. // Центр інформації та документації кримських татар. [Електронний ресурс] / — Режим доступу: <http://www.cidct.org.ua/uk/publications/>

▶ 13. Офіційний документ

Із Постанови Ради Міністрів Української РСР від 16 серпня 1990 року

<...> Рада Міністрів УРСР:

зобов'язала виконками місцевих Рад народних депутатів Кримської області взяти додаткових заходів до своєчасного надання в установленому порядку кримським татарам, які повертаються, земельних ділянок для будівництва житлових будинків <...>;

Держплану СРСР, Держпостачу СРСР, Міністерству фінансів СРСР, Міністерству торгівлі СРСР, Центроспілці, Міністерству лісової промисловості СРСР, Держбанку СРСР з участю Ради Міністрів Української РСР, Ради Міністрів РРФСР, Ради Міністрів Узбецької РСР і Ради Міністрів Таджикицької РСР при формуванні проекту плану і бюджету СРСР на 1991 р. передбачити виділення фінансових і матеріально-технічних ресурсів, необхідних для реалізації першочергових заходів щодо вирішення питань, пов'язаних з поверненням кримських татар у Кримську область.

Із Постанови Ради Міністрів Української РСР «Про першочергові заходи для розв'язання проблем повернення кримських татар до Кримської області» від 16 серпня 1990 р. // Центр інформації та документації кримських татар. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cidct.org.ua/uk/publications/>

▶ 14. Фотодокумент

*Кримські татари
облаштовуються в Криму.
Селище Соук-Су. Судак.
1991 р.*

(Світлина Ріфхата Якупова).
[Електронний ресурс]. — Режим
доступу: http://kirimtatar.com/index.php?option=com_content&task=view&id=496&Itemid=404

15. Фотодокумент

*Кримські татари
облаштовуються
в Криму.
Селище Чадыр-Кермен,
1991 р.*

(Світлина Ріфхата Якупова). [Електронний ресурс]. — Режим доступу:
http://kirimtatar.com/index.php?option=com_content&task=view&id=496&Itemid=404

ЗАВДАННЯ ► Джерела 14–15

- * Розгляньте документальні фото з життя татар у перші роки після репатріації до Криму (Джерела 14 і 15).
- * Що вони можуть розказати про побут та щоденні клопоти репатріантів?
- * Які першорядні проблеми вирішують кримські татари, які повернулися на свою історичну батьківщину?

► 16. Мовою цифр**Економічні та правові проблеми соціальної адаптації й інтеграції кримських репатріантів**

На постійне проживання до Криму повернулися й були зареєстровані до 242 тис. кримських татар і близько 4 тис. депортованих вірмен, греків та німців, що становило, відповідно 98,4 % та 1,6 % від загальної кількості репатріантів.

Темпи надання земельних ділянок відставали від темпів їх повернення кримських татар. Так, на липень 1991 року в Криму мешкало вже 135 тис. кримських татар, тобто понад 30 тис. сімей. Отримали ж за цей час земельні ділянки під індивідуальну забудову лише 14 тис. сімей. Станом на 1 січня 2002 року репатріантам було відведено під забудову близько 46 тис. земельних ділянок, з яких забудували 19 тис. (41,5 %), у стадії незавершеного будівництва перебували 22 тис. ділянок, решта — не освоювалися; було забезпечено житлом 145 тис. (55,8 %) осіб репатріантів.

За 1991–2003 роки витрати України на повернення й облаштування кримських репатріантів досягли 776 млн грн — в середньому трохи більше ніж 3 100 грн на одного репатріанта.

Економічні та правові проблеми соціальної адаптації й інтеграції кримських репатріантів / М. Панчук, Г. Бекірова, В. Ганкевич та ін. Крим в етнополітичному вимірі. — К.: Світогляд, 2005. — [Електронний ресурс]. — режим доступу : <http://www.cidct.org.ua/uk/publications/Etnopolitika/18.html>.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 16–17

- ★ Розгляньте фото (Джерело 17), ознайомтеся з результатами досліджень сучасних проблем облаштування кримських татар після репатріації (Джерело 16). Поміркуйте, які є причини згаданих труднощів?
- ★ Як позначаються названі соціально-економічні проблеми на процесі повернення кримських татар на батьківщину?
- ★ Наскільки важливою для сучасного українського суспільства є проблема повернення та облаштування кримських татар на їх історичній батьківщині?

17. Фотодокумент

Акція протесту кримських татар у Сімферополі 18 травня 1991 р.

(Світлина Ріфхата Якупова). [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://kirimtatar.com/index.php?option=com_content&task=view&id=496&Itemid=404

